

**XIX ASR OXIRI-XX ASR BOSHLARIDA TURKISTONGA
AHOLINI KO`CHIRISH JARAYONI VA UNDAGI
MUAMMOLAR**

Abdurahimov Husniddin

Samarqand davlat universiteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7540536>

ARTICLE INFO

Received: 08th January 2023

Accepted: 14th January 2023

Online: 16th January 2023

KEY WORDS

*Turkiston, Ko`chirish
komissiyasi, Janubiy
Sibir, Akmolinsk, Uralsk,
Turkiston general-
gubernatorligi, "Ko`chirish
boshkarmasi".*

ABSTRACT

Turkistonga ko`chirilgan aholi yangi joy sharoitiga ko`nikib, moslashish jarayonida bir qator muammolarga duch kelgan. Ushbu muammolar sifatida aholini qabul qilish shoxobchalaridan yangi joylarga ko`chib o`tib, u yerga joylashishdagi qiyinchiliklar masalasi alohida o`rin tutadi.

Turkistonga aholini ko`chirish jarayonida juda ko`plab muammoli vaziyatlar kelib chiqayotganligi sababli ushbu soxada imperiya xukumati tomonidan maxsus qoida va nizomlar ishlab chiqish zarurati paydo bo`ldi. Turkistonga ko`chirilgan aholi yangi joy sharoitiga ko`nikib, moslashish jarayonida bir qator muammolarga duch kelishi tabiiy xol edi. Ushbu muammolar sifatida aholini qabul qilish shoxobchalaridan yangi joylarga ko`chib o`tib, u yerga joylashishdagi qiyinchiliklar, dastlabki yerto`la va kamishkapalardagi noqulay maishiy turmush, kasbni o`zgartirish zarurati, ko`chirib keltirilganlarni barchasiga ham yer fondlarini yetishmasligi, taqsimlangan yerlarning yaroqli va unumdor emasligi, yerga ishlov berish uchun ishchi xayvonlarini ijaraga olish xarajati kazaklardan olinadigan uy-joy ijarasining qimmatligi kabilarni ko`rsatish mumkin.

Shu sabablarga kura davriy matbuotda ulkada ko`chib kelganlarga dexkonchilik qilishlari uchun kulay erlar bormi, posyolkalar Turkistonda kandy prinsip va qoidalar asosida tuziladi, ko`chirilganlar yangi tabiiy va iklimiy hamda xujalik sharoitiga kandy moslashmokda kabi savollar buyicha baxs-munozaralar yuritilgan ko`plab makolalar bosilgan¹. Avvalo ko`chirilganlarning belgilangan yerga etib borishi uchun xujjat, konun-qoidalar ishlab chikib, ularda rusiyzabon dexkonlarni arzon chipta (bilet) bilan ta`minlash, oilalarni yuklari ortilgan aravalarda temir yul stansiyalariga olib kelish, xar bir vagonga 15-20 oila kilib joylashtirish ularni yulda ozik-ovqat bilan ta`minlash, qaynok suv tashkil yetish kabilar "Qoidalar" da ko`rsatilgan.

¹ Наша колонизация в Средней Азии. // Туркестанский сборник. Том 429. Переселенческая задача. // Туркестанский курьер, 1908. -№ 35.

- С.231; Антонович.

XIX asrning 70 yillarida aholini Turkistonga ko`chirish jarayoni uziga xos yul va yunalishlarga ega bulib, Orenburg-Toshkent masofasi 2000 chakirim, Astraxan orkali utadigan yul bundan ham uzok edi. Kavkazdan Uzun Ada va Mixaylov kudtivi orkali Turkistonga kelish uchun chul hamda saxrolar orkali 1,5 ming chakirim masofani bosib utish lozim bulgan. Ko`chmanchilar Janubiy Sibirdan Akmolinsk, TurFay, Uralsk orkali yulga chikkanda ham 1,5 ming chakirim kumlok chul yullarni bosib utishlariga tuFri kelardi. Xukumat tomonidan ko`chib keluvchilar uchun Turkiston ulkasi yopilganidan keyin ham ersiz va kam erli dexkon oilalari uz ixtiyori bilan, tavakkal kilib yulga chiqishda davom etgan. Uzboshimchalik bilan ko`chganlar Turkiston general-gubernatorligining markazi - Toshkentga karab yulga chiqishgan. Turkiston general-gubernatorligi ma`mur va amaldorlari "Ko`chirish boshkarmasi" orkali uz ixtiyori bilan ko`chgan dexkonlarni ham vaktinchalik maxsus aholi punktlarida joylashtirish choralarni kurishga majbur edi. Toshkent shaxri chekkasida "Ko`chirish boshkarmasi"ga karashli atrofi loy-suvok bilan uralgan kattakon bino - "Ko`chirish saroyi" joylashgan. Bu saroyda ko`chib kelganlar vaktincha istikomati kiladigan uzun baraklar, vrachlik sanitariya davolash va nazorat punktlari mavjud bulgan. Saroy baraklari 20-25 oilaga muljallanib, xar bir barak tusik devorlar bilan ajratilgan, ularda kishning uch oylik sovuk kunlarida yashash uchun taxta naralar kuyilgan². Ko`chuvchilar issik kunlarda sholipoyadan kilingan kapalar, palatkalar tortilgan chodirlarda yashashgan. "Ko`chirish saroyi"da odamlarga fakat kaynok suv berilgan, ular uchun umumiy kozon va arzon ovkatlanish yulga kuyilmagan³. Saroy maydonida ayollar uz xolicha kozon osib taom tayyorlashgan, erkaklar shaxarga ish kidirib kyetishgan, ayrimlari mardikorlik kilib kundalik oila tirikchiligi uchun mablaF topishgan.

Xukumatdan 200 tagacha oilalar er olib, kishloklarga ko`chib kyetish umidida bulganlar. Dexkonlar buFdoydan tayyorlanadigan ozik-ovkatni pishirish uchun saksovu sotib olishga hisoblaridan bir kunda 20-21 kopeek. mablaF sarflashgan. Axyon-axyonda ko`chirish saroyiga kelib turadigan mirzoga xukumatdan pul va er surab ariza yozdirib olishgan. "Ko`chirish boshkarmasi" mutasaddilari bush erlar topilguncha baraklardagi dexkonlarni sabr bilan kutishga undagan. Olti oy va bir yil davomida kelajakdagi takdirini ko`tib, Fazab va nafratga tulib yashayotgan dexkonlar oilasiga ocharchilik ham xavf solgan. "Ko`chirish saroyi"da kashshoklik, infeksiya kasalliklar, bolalar bevakt ulimi kabi xolatlar yuz byergan. Bunday xolatda ular uchun kabristonlar yakinidagi bush erlar, temir yul stansiyalari asosiy boshpana bulgan. Xukumat tomonidan ishlab chikilgan tartib-qoidalarda saroy va baraklarda yashash talablari belgilanganligini manbalar ham aks ettiradi⁴. Birok bu tartib-qoidalar asosida ish kurish uchun moddiy imkoniyatlar chegaralangandi. Kolaversa, "Ko`chirish boshkarmasi" dexkonlar uchun kishlok va posyolkalardan bush erlar topgan vaktida, yukoridagi xolatga tushgan dexkon oilalarida u erlarga ko`chib borib, uz xujaliklarini tiklash uchun moddiy resurs yetishmagan. YA'ni, ularda uy jixozlari, dexkonchilik kurollari, ishchi xayvonlari uchun mablaF kolmagan. Natijada ba'zilar ortga kaytishi uchun xukumatdan arzon bilet (chipta) surasa, ba'zilar xayriya tashkilotlaridan yordam surab, biror-bir posyolkada urnashib kolgan. 1907 yilga kadar ortga kaytmokchi bulganlarga xukumat imtiyozli bilet takdim etgan bulsa, keyin bu tadbir tuxtatib kuyilgan. Oxir-okibatda Turkistonga "baxt va

² Валериань Правдив. Роль русской колонизации. // Туркестанский сборник. Том 436. - С.129-130.

³ Антонович. Переселенческая задача. // Туркестанский курьер, 1908. -№35.

⁴Б.К. К вопросу о колонизации Туркестанского края. // Туркестанские ведомости. 1907. №162.

farovon xayot” istab kelgan katta yoshli erkak va ayollar xech vakosiz kolib, ularning bir kismi tilanchilik kilgan, xotin-kizlar esa jinoyatchilar safiga borib kushilgan. “Turkiston tuplami” va davriy matbuotda “baxt izlab” Turkistonga ketadiganlar xarakatini xukumat hamma vakt ham nazoratiga ololmagani, ular ulim va ochlikka maxkum etilganligi, bundaylarni Vatanga kaytarish tuvri yul ekanligini ma’kullashga karatilgan makola va xabarlar ham oz sonli bulsada, bosilganligi ushbu masala buyicha turlicha fikrlar mavjudligini ko`rsatadi. Ular e’tikodi, urf-odati, xujalik an’anasi uzok bulgan maxalliy aholi orasida kolib kyetishgan, yarim och yashasa-da, yurtiga kaytish zaruratini ma’kul, deb hisoblaganlar ham anchagina edi⁵. Ilmiy adabiyotlarda ham ularning ma’lum bir kismi uz yurtlariga kaytib ketganligi ta’kidlanadi⁶.

Ta’kidlash joizki, ko`chirish jarayonini nazoratga olish va tartibga solish uchun imperiya xukumati katta ko`ch sarflagan. Birok manbalar taxlili shuni ko`rsatadiki, davlatning bu masalada yagona konsepsiyasi va ish olib borish rejasi bulmagan, asosan vaziyatga karab taxminiy va tavakkalchilik asosida ish kurulgan. Ayniksa, 1892 yildan sung Turkiston ulkasida rusiyzabon aholining ixtiyoriy ravishda ko`chib kelishlari avj oldi. Xukumatning ta’sibiga uchramaslikni uylab, ixtiyoriy ravishda ko`chib kelgan rusiyzabon oilalar suv resurslari mavjud bulmagan, yul kurilmagan, temir yullardan uzok bulgan joylarga ko`chib borib joylashganlar. Ettisuvda uz ixtiyori bilan ko`chib kelganlarni ortga kaytarish uchun ayrim xollarda xukumat amaldorlari shafkatsizlikdan iborat kattik choralar ham kurulganligi xususida manbalarda ham ma’lumotlar uchraydi. Jumladan, Ettisuv viloyati xarbiy gubernatori Tanovich buyrufiga kura uz ixtiyori bilan ko`chib kelganlarning uylari buzilib, derazasi sindirib tashlangan, isitish pechlari olib ketilgan⁷. Agar shunday kilinsa, ko`chib kelganlar sovuk kotib, yangi joylarini tark yetishadi, deb hisoblashgan. Xatto ushbu viloyatda davlat ruxsatisiz ko`chganlar CHu daryosi voxasidan tabiati noqulay, unumsiz bulgan uzok erlarga xaydalgan. Ushbu tadbirlar va boshka sabablarga kura uzicha erkin ko`chganlar kashshokdikka bardosh berolmay, ularning 20-25 foizi azaliy yashash joylariga, ya’ni uz guberniyalariga kaytib ketishgan.

References:

1. Наша колонизация в Средней Азии. // Туркестанский сборник. Том 429. - С.231; Антонович.
2. Переселенческая задача. // Туркестанский курьер, 1908. -№ 35.
3. Антонович. Переселенческая задача. // Туркестанский курьер, 1908. -№35.
4. Валериань Правдив. Роль русской колонизации. // Туркестанский сборник. Том 436. - С.129-130.

“Колонизационное значение Туркестана // Торгово-промышленная газета. 1906. №210.

⁶ Брежнева С.Р.Русские переселенцы в Туркестане:проблемы взаимоотношения с местным населением.// НАУЧНЫЕ ВЕДОМОСТИ БелГУ. Серия История. Политология' 2016 № 1 (222). Выпуск 37. - С. 113-117.

⁷ Антонович. Переселенческая задача // Туркестанский курьер, 1908. -№ 35.

5. “Колонизационное значение Туркестана // Торгово-промышленная газета. 1906. №210.
6. Брежнева С.Р.Русские переселенцы в Туркестане:проблемы взаимоотношения с местным населением.// НАУЧНЫЕ ВЕДОМОСТИ БелГУ. Серия История. Политология' 2016 № 1 (222). Выпуск 37. - С. 113-117.